

8. Сергієнко І. Енергозбереження: ще не втрачені можливості / І. Сергієнко [Електронний ресурс]. – <http://www.dt.ua>.
9. Перелік ДСТУ в сфері енергетичного аудиту та менеджменту / Національний комітет України з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів. [Електронний ресурс]. – <http://naer.gov.ua/energomenedzhment-ta-audit>.
10. Эйнджел С. Долгосрочные перспективы энергоэффективности / С. Эйнджел, Л. Мансуэти [Електронний ресурс]. – <http://www.america.gov>.
11. Типове положення про запровадження енергетичного менеджменту в навчальних закладах та установах міністерства освіти і науки України / Інститут енергозбереження та енергоменеджменту. [Електронний ресурс]. – <http://kpi.ua/documents>.

Рецензент: Б.Г. Білопольський
д-р екон. наук, ДВНЗ «ПДТУ»

Стаття надійшла 28.02.2011

УДК 504.03:330.46

Шлапак Н.С.¹, Міскі-Оглу О.Г.², Покатович І.В.³

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ЕКОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ

Стаття присвячена розгляду теоретичних і прикладних аспектів сучасних підходів до дослідження екологічного ризику, оскільки останнім часом ця проблема стає все більш актуальною. Аналіз існуючих підходів дозволяє вийти на вирішення проблеми безпеки і сталого суспільного розвитку, а також осмислити механізми мінімізації і подолання ризиків.

Ключові слова: екологічний ризик, прийняття рішень, ідентифікація погроз, ситуація, безпека.

Шлапак Н.С., Миски-Оглу А.Г., Покатович И.В. Принятие управленческих решений в условиях экологического риска. Статья посвящена рассмотрению теоретических и прикладных аспектов современных подходов к исследованию экологического риска, поскольку в последнее время эта проблема становится все более актуальной. Анализ современных подходов позволяет выйти на решение проблемы безопасности и устойчивого общественного развития, а также осмыслить механизмы минимизации и преодоления рисков.

Ключевые слова: экологический риск, принятие решений, идентификация угроз, ситуация, безопасность.

N. Shlapak, O. Miski-Oglu, I. Pokatovich Management decisions in terms of environmental risk. The article considers the theoretical and applied aspects of contemporary approaches to the study of environmental risk, since the last time, this problem becomes more acute. Analysis of current approaches can get to solve the problem of security and sustainable social development, as well as understand the mechanisms to minimize and overcome risks.

Key words: ecological risk, decision making, identification of threats, the situation, safety.

Постановка проблеми. Прийняття рішень у всіляких сферах життя - одна із самих захоплюючих і таємничих областей людської діяльності. Саме прийняття вірних рішень приносить

¹ канд. екон. наук, професор, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

² канд. техн. наук, доцент, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

³ магістр, асистент, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь

процвітання й удачу підприємствам, приводить до бажаного результату наші починання, допомагає домогтися особистого успіху.

Вироблення найкращих рішень - це й наука, і мистецтво. І, як усяка інтелектуальна діяльність, вимагає багато знань і вмінь. У даній статті мова йтиме про ризик, важкі ситуації й шляхи їхнього подолання.

Досвід людства свідчить: той, хто вміє вчасно ризикувати, виявляється у великому вигаши.

Слово "ризик" іспано-португальського походження й означає "підводна скеля" ("ризик" схоже на "риф"), тобто небезпека. Під ризиком варто розуміти "дія на вдачу, у надії на щасливий результат". З такого визначення зрозуміло йти на ризик нас змушує невизначеність, неясність обстановки: необхідно діяти, а як - невідомо.

З короткого визначення ризику [1] випливає, що:

- він являє собою образ дій у неясній, невизначеній обстановці (на вдачу);
- ризикувати треба лише в тих випадках, коли можливий успіх (у надії);
- очікуваний позитивний результат ризику носить закономірний характер (щасливий результат).

При прийнятті рішень, сполучених з ризиком, поряд з об'єктивними умовами обстановки важливе значення мають суб'єктивні фактори, обумовлені в першу чергу рисами особистості менеджера - того, хто йде на ризик.

Під особою, що приймає рішення, ми будемо розуміти систему (особа або коло осіб), що робить вибір альтернативи й відповідає за своє рішення. Лише при наявності цих двох умов - вибору й відповідальності - можна з повною підставою говорити про те, що рішення прийняте конкретною юридичною особою. Вибір альтернативи свідчить про волю раціональну дію, згадування про відповідальність указує на зацікавленість приймаючого рішення в досягненні певної мети.

Сьогодні людство піддається різним ризикам: від ризику втрати енергетичних ресурсів, що забезпечують існування сучасної цивілізації до ризиків, зв'язаних з «зіткненням» різних культурних спільнот. Наростаюча масштабність небезпек у ХХ столітті, неймовірна витонченість і несподіванка глобальних погроз усвідомлюється все більшою кількістю людей, трансформуючись у переконання, що світ має потребу в захисті й вимагає розумного ризику у вчинках і діях.

Останнім часом теоретичні й прикладні дослідження ризику стають усе більш актуальними, оскільки це дозволяє вийти на розв'язання проблеми безпеки й стійкості суспільного розвитку, а також осмислити механізми мінімізації й подолання ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд основних теоретичних і прикладних аспектів сучасних підходів до дослідження екологічного ризику надано в [2].

Серед відомих підходів до вивчення ризику можна виділити два основних - «технічний» і «соціальний». «Технічний» розглядає ризик як фізичний атрибут технологій і, абстрагуючись від суб'єктивних цінностей, як правило, зводиться до кількісної оцінки ймовірності певного збитку в координатах простору й часу. Другий підхід - «соціальний» убачає безпосередній зв'язок оцінок ризику із цінностями й нормами соціального характеру й ураховує аксіологічні, політичні, етичні, соціологічні, психологічні, економічні та інші аспекти, які тісно переплетені між собою, так що неможливо, звертаючись до одному з них, не зіштовхуватися з іншими [3].

Однієї з тенденцій розвитку сучасного наукового знання є зростання інтересу до фундаментальних і прикладних аспектів ризику. Якщо раніше наукові дослідження були в основному зосереджені в рамках природничо-наукових і економічних дисциплін, то в цей час можна говорити про виділення окремого міждисциплінарного напрямку - «ризикології» [4], що пропонують розглядати як «особливу галузь соціального знання»[5].

У сучасних дослідженнях існує три погляди на природу феномена ризику [6]. Перший, об'єктивний, ґрунтується на тім, що ризик об'єктивний і існує незалежно від усвідомлення його соціальними суб'єктами. Суб'єктивний підхід, пов'язаний з особистим відношенням до нього конкретного індивіда, з усвідомленням їм ситуації ризику і його наслідків. Суб'єктивно - об'єктивний підхід пов'язаний з тим, що ризик, з одного боку, об'єктивна категорія й у реальності існують елементи, що вносять невизначеність у наші дії, а з іншого боку, зміст ризикованого поведіння суб'єктивно, тому що пов'язане з особистим вибором кожного індивіда.

Незважаючи на те, що поняття «ризик» у цей час широко вживається в повсякденному житті й науці, дотепер не існує його універсального визначення. Походження терміна «ризик» не зовсім ясно. Деякі припускають його арабське походження. У Європі воно зустрічається вже в середньовічних джерелах, спочатку відносно рідко й у різних предметних областях, головним чином стосовних до мореплавання й морської торгівлі. Новолатинське «risicum» уживається вже наприкінці ХV у тлумачних словниках, однак приклади в області ризику ставляться до се-

редини XVI в. у Німеччині й другій половині XVII в. в Англії [7].

У сучасному словнику-довіднику загальної освіти дане наступне визначення даного поняття: «Ризик - ситуативна характеристика діяльності, що складає в невизначеності її результату й можливих несприятливих наслідків у випадку неуспіху» [8].

У термінологічному словнику-довіднику по екології й безпеці життєдіяльності ризик визначається як «відношення кількості подій з небажаними наслідками до максимально можливої їхньої кількості за певний період часу. 1) Частота виявлення небезпеки, імовірність небезпеки. 2) Усвідомлена можливість небезпеки, а також можлива невдача заходів, які вживають, або самі дії, пов'язані з такою небезпекою. 3) Існування або можливість виникнення ситуації, при якій формуються передумови протидії реалізації цінностей, інтересів і цілей гарантування безпеки»[9].

У рамках прикладної екології поняття «ризик» розглядається як можлива небезпека якої-небудь невдачі, що виникла у зв'язку з діями, що робляться, а також самі дії, при яких досягнення бажаного результату пов'язане з такою небезпекою [10].

Існує кілька класифікацій ризиків. В одній з них [10] пропонується класифікувати ризики згідно з таблицею.

Таблиця

Класифікація ризиків

Фактори, які впливають на ризик	Види ризику
Виникнення ризику	<ul style="list-style-type: none"> • Природний • Техногенний • Біолого-соціальний • Комерційний
Управління ризиком	<ul style="list-style-type: none"> • Індивідуальний • Потенційний територіальний • Соціальний • Колективний

Метою статті є формулювання умов прийняття управлінських рішень для екологічного ризику.

Виклад основного матеріалу. Аналіз екологічної обстановки у світі на сьогоднішній день показує, що вся наша планета стала зоною екологічного ризику. Сучасний характер науково-технічного й соціально-економічного розвитку суспільства сприяє росту екологічного ризику техно-сфери, що надалі веде до забруднення навколишнього середовища, деградації екосистем і, як результат, підриву здоров'я населення, зміні генофонду, що ставить під питання саме існування людства.

Розглядаючи екологічний ризик як один з видів ризику, необхідно відзначити, що він не може розглядатися ізольовано від безпеки, тому що екологічний ризик є кількісним і якісним показником рівня екологічної безпеки. Донедавна нормативи безпеки в усьому світі будувалися на концепції абсолютної безпеки, заснованої на інженерному підході. Він передбачав впровадження додаткових технічних пристроїв, а також вживання заходів по забезпеченню високого рівня дисципліни. Уважалося, що такий підхід дозволить виключити будь-яку небезпеку для населення й навколишнього середовища. Однак сьогодні через ускладнення техніки й появи нових технологій, коли будь-яка діяльність людини супроводжується його взаємодією зі складними технічними системами, концепція абсолютної безпеки себе не виправдує. У зв'язку із цим було введено поняття «ризик» - кількісна міра небезпеки з урахуванням її наслідків. Рівень ризику є прийнятним, якщо його величина (імовірність реалізації або можливий збиток) настільки незначний, що заради одержуваної при цьому вигоди у вигляді матеріальних або соціальних благ людина або суспільство в цілому готові піти на ризик» [11].

Поняття «екологічний ризик» часто замінюється такими поняттями як «погроза», «небезпека». Однак вони відбивають явища різного походження, здатні завдати шкоди, аж до знищення тих або інших об'єктів. Термін «небезпека» виражає їхню єдність, і, отже, найбільш адекватне розуміння його як системного стану, що зв'язує воедино об'єкт і суб'єкт захисту. Цей стан характеризується реальним або потенційним порушенням життєдіяльності даного суб'єкта аж до її повного припинення. Термін «небезпека» близький за значенням до терміна «погроза». Він може означати стадії переходу небезпеки з можливості в дійсність. Ризик як би йде від суб'єкта до об'єкта, а небезпека й погроза (частіше) - протилеж-

ному напрямку, хоча можливо й зворотне [12].

Представлені підходи вчених до визначення екологічного ризику демонструють неоднозначність даного явища, дозволяють виділити загальні риси й розходження у визначенні цього поняття, а саме:

- екологічний ризик як міра екологічної небезпеки;
- екологічний ризик як імовірність виникнення несприятливих екологічних ситуацій;
- екологічний ризик як прогноз і оцінка економічного збитку навколишньому природному середовищу від планованої діяльності;

Екологічний ризик - не єдиний і в багатьох випадках не головний вид ризику для життя, здоров'я й добробуту людей, тому його треба порівняти з іншими видами соціального ризику. В. Осіпов, зіставляючи такі два відомих види ризику як економічний і екологічний ризики, виділив їхньої особливості [13]:

1. В економіці людина ризикує власним капіталом або капіталом акціонерів, перед якими відповідальний по цілком певних статтях законів. В екології особа, що приймає рішення, ризикує не сам, а перекладає ризик на так званих «третіх осіб», тобто населення екологічно небезпечних зон.

2. Економічний ризик у більшості випадків піддається визначенню через розрахунок (наприклад, так званого математичного очікування) або аналіз статистики. Екологічний ризик завжди невизначений, тому що, по-перше, його наслідки багатомірні, і, по-друге, кожне з наслідків веде до інших наслідків, створюючи ланцюгові реакції, простежити які важко й часто неможливо. Таким чином, ми констатуємо невизначеність екологічного ризику на відміну від практично завжди певного ризику чисто економічного.

3. Несприятливі наслідки економічного ризику проявляються звичайно відразу або через нетривалий період. Наслідку ж ризику екологічного звичайно віддалені й можуть виявитися самим несподіваним способом.

4. Економічний ризик має стандартне монетарне вираження. Екологічний же тільки зводимо до нього й не завжди повністю. Наприклад, надзвичайно важко визначити погіршення стану одного компонента природного комплексу на інші, а через них на людину. У більшості випадків ми маємо справу з порушенням природних рівноваг у глобальному, регіональному й локальному масштабах.

Виділивши основні риси економічного й екологічного ризиків, можна зробити висновок, що, зіставляти екологічний і економічний ризик можна лише умовно. Екологічний ризик є більш широким поняттям, що охоплює не тільки монетарну, але й гуманітарну сферу. Наслідки екологічного ризику набагато небезпечніше наслідків ризику економічного. Вони можуть бути дуже важкими не тільки на місцевому й регіональному рівні, але й спричинити глобальні зміни у світовому масштабі.

Збиток навколишньому природному середовищу при різній господарській діяльності неминучий, але він повинен бути зведений до мінімуму й економічно виправданий. Будь-яка діяльність повинна здійснюватися так, щоб не перевищувати шкідливий вплив на природне середовище.

Концепція екологічного ризику містить у собі два елементи: оцінку ризику й керування їм [14]. Оцінка екологічного ризику є складовою частиною процесу керування природокористуванням і являє собою аналіз причин виникнення й масштабів його прояву в конкретній ситуації. Слід зазначити, що оцінка ризику не містить у собі ні соціальних, ні економічних елементів, однак при використанні цих оцінок необхідно враховувати те, як населення реагує на реальні або можливі види ризику.

Ухвалення господарського рішення на основі аналізу екологічного ризику включає чотири послідовних стадії [15]:

- ідентифікація видів небезпек для людини й навколишнього природного середовища господарської й іншої планованої діяльності;
- кількісна оцінка планованого впливу, ранжирування ризиків по ступені небезпеки і їхній облік при підготовці прийняття рішень;
- ухвалення рішення про допустимість планованої діяльності для об'єктів охорони навколишнього природного середовища;
- здійснення контролю за управлінням стану навколишнього середовища й моніторингу за планованою діяльністю.

Керування екологічним ризиком являє собою процедуру прийняття рішень, у якій ураховуються оцінка екологічного ризику, а також технологічної й економічної можливості його попередження й базується на економічному й техніко-економічному аналізі, а також на праві й стандартах. Керування екологічним ризиком перебуває в тісному взаємозв'язку із проведенням ряду функцій

екологічного керування, таких як: моніторинг і екологічна експертиза, ліцензування, подання декларації безпеки, страхування ризику, сертифікація й ін.

Вплив екологічних ризиків на прийняття менеджерського рішення наочно зображено на рисунку.

Рисунок - Вплив екологічних ризиків на прийняття менеджерського рішення

У теперішній час керування ризиком стає необхідним елементом політики будь-якої держави, оскільки дозволяє визначати розумні природоохоронні рамки людського поведіння в різних управлінських ситуаціях.

Висновки

1. В умовах глобалізації сучасна реальність на всіх рівнях соціальної організації пронизана ризиком і його вплив на наше існування стає усе більше визначальним, у зв'язку із чим виникає необхідність в усвідомленні ризику й умінні управляти їм.
2. Поняття «ризик» здобуває статус загальнонаукової категорії, тому теоретичні й прикладні дослідження ризику стають актуальною відповіддю на запити соціальної реальності.
3. Аналіз ризиків, зокрема, аналіз ризику екологічного, дозволяє вийти на розв'язування проблеми безпеки й стійкості суспільного розвитку, осмислити механізми мінімізації ризиків і оцінити їхню ефективність, а також знизити рівень виробництва ризиків і домогтися більш рівномірного їхнього перерозподілу.
4. Правильна ідентифікація погроз, виявлення їхньої сутності й можливих наслідків є запорукою застосування адекватних мір як для попередження й профілактики, так і для оперативного реагування на виникаючі екологічні погрози.
5. Керування ризиком стає сьогодні необхідним елементом політики будь-якої держави, а екологічне законодавство й стандарти є інструментами керування екологічними ризиками.

Список використаних джерел:

1. Абчук В.А. Азбука маркетинга. / В.А. Абчук. – СПб: “Союз”, 1998. – 272 с.
2. Покатович И.В. Экологический риск: теоретические и прикладные аспекты социологического изучения / И.В. Покатович // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – 2009. - № 844. – С. 112 – 119.
3. Никитин С.М. Социологическая теория риска в поисках предмета / С.М. Никитин, К.А. Феофанов // Социологические исследования. – 1992. - № 10. – С. 120 – 127.
4. Яницкий О.Н. Социология и рискология / О.Н. Яницкий // Россия: риски и опасности «переходного» общества. – М.: Институт социологии РАН, 1998. – С. 9 – 35.
5. Ренн О. Три десятилетия исследования риска: достижения и новые горизонты / О. Ренн // Вопросы анализа риска. – 1999. – Т. 1. - № 1. – С. 80 – 99.
6. Зубков В.И. Проблемное поле социологической теории риска / В.И. Зубков // Социологические исследования. – 2001. – № 6. – С. 123 – 127.
7. Luhmann N. Sociologie des Risicos. / N. Luhmann – Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1991.
8. Тюмасева З.И. Словарь-справочник современного общего образования: акмеологические, валеологические и экологические тайны / З.И. Тюмасева, Е.Н. Богданов, Н.П. Щербак. – СПб.: Питер, 2004. – 464 с.
9. Дуднікова І.І. Екологія і безпека життєдіяльності: Термінологічний словник-довідник / І.І. Дуднікова – К.: Вища школа, 2005. – 247 с.
10. Трифонова Т.А. Прикладная экология: учебн. пособие для вузов / Т.А. Трифонова, Н.В. Селиванова, Н.В. Мищенко. – М.: Академический проект; Гаудеамус, 2007. – 384 с.

11. Ваганов П.А. Экологические риски / П.А. Ваганов, М.-С. Им. – СПб., 2001.
12. Фролов М.О. Правові аспекти екологічного ризику: Автореф. дис. // Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2001.
13. Осипов В.А. Особенности экологического риска и критерии его оценки / В.А. Осипов // Исследования эколого-географических проблем природопользования для обеспечения территориальной организации и устойчивости развития нефтегазовых регионов России: Теория, методы и практика. – Нижневартовск: НГПИ, ХМРО РАЕН, ИОА СО РАН, 2000. – С. 29 – 32.
14. Чаусова Л.Л. Система принципів екологічного права України / Л.Л. Чаусова // Право України. – 1996. - № 8. – С. 47 – 59.
15. Никитин Д.Д. Окружающая среда и человек / Д.Д. Никитин, Ю.М. Новиков. – М.: Высш. школа, 1986.

Рецензент: Т.Г. Логутова
д-р. екон. наук, проф., ДВНЗ «ПДТУ»

Стаття надійшла 16.11.2009

УДК 338

Романова И. В.*

МЕТОДОЛОГИЯ НАУЧНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ОДИНОКИХ ЖЕНЩИН ПОСТТРУДОВОГО ПЕРИОДА ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье приведена методология повторного исследования (мониторинга) качества и образа жизни социальной группы одиноких женщин посттрудового периода. Показан результат десятилетнего наблюдения за данной социальной группой.

Ключевые слова: одинокие женщины, посттрудовой период, рамочная технология исследования образа и качества жизни.

Романова И.В. Методологія наукового дослідження соціально – економічних проблем самотніх жінок пост трудового періоді життєдіяльності. В статті приведена методологія повторного дослідження (моніторингу) якості і способу життя соціальної групи самотніх жінок післятрудоного періоду. Показаний результат десятирічного спостереження за даною соціальною групою.

Ключові слова: самотні жінки, посттрудоного період, рамкова технологія дослідження образу і якості життя.

I.V. Romanova. The article provides empirical data concerning social ties of single women of Zabaikalie in their post-career period, the dominant ones being those based on family-, friendly- and neighborly relations while their professional, client and social ties are considerably minimized.

Key words: social ties, single women, post-career period, immediate and indirect contacts, dynamics of social ties.

Актуальность темы. Методика исследования находится в русле общеметодологических принципов социологического знания. Поэтому понятие «метод» используется как в общенаучном смысле, так и в специализированном. Выбор методов и инструментов исследования исходит из методологических посылок и гипотез. В общенаучном значении используется метод анализа, который предусматривает анализ статистических данных, различных документов и материалов. Проведенные социологические исследования одиноких женщин посттрудового периода жизнедеятельности охватили весь Забайкальский край, территориально включая Рес-

* канд. социол. наук, доцент, Читинский государственный университет (ЧитГУ), г. Чита РФ